

26. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода Україна від 27.06.2014 р.: станом на 30 листоп. 2015 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

27. Хартія основних прав Європейського Союзу : Хартія Європ. Союзу від 07.12.2000 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text.

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.6.3>

ТИЧИНА Д.М.

ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ ЯК ІДЕАЛИ ТА КОМПРОМІСИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИХ ПІДХІД

GENERAL HUMAN VALUES AS IDEALS AND COMPROMISES: THEORETICAL AND LEGAL APPROACHES

У статті наголошено, що цінності є результатом узагальнення соціального досвіду і виражають суспільні ідеали. Переорієнтація світоглядних принципів на розуміння людини як найвищої мети зумовила еволюцію поглядів на цінність від визнання її як практичної корисності до утвердження у найвищому значенні – як своєрідної, специфічної самоцінності, і такою самоцінністю виступає особистість в єдності з суспільством. Право у своїх нормах та інститутах виражає цінності суспільства, вони отримують друге народження у правових цінностях. Це передусім права і свободи людини, юридичні обов'язки, правові принципи, законність. До правових цінностей також належать специфічні правові засоби та юридичні механізми, які забезпечують дотримання законів. Основними шляхами формування правових цінностей є: процес правового виховання як знайомство та осягнення конкретної правової культури, а в подальшому формування системи знань про правові феномени, яка допомагає орієнтуватися у правовій дійсності; засвоєння наявної системи правових цінностей, притаманних саме цій правовій культурі, що сприяє асиміляції до конкретної правової культури; інтеріоризація правової культури і правових цінностей в особистісну структуру; процес правової соціологізації індивіда, який визначає його правову самоідентифікацію та його правову ідентичність. Аналіз таких цінностей загальнолюдського рівня, як свобода, відповідальність, рівність, справедливість дозволили стверджувати, що право виступає одним з основних засобів забезпечення загальнолюдських цінностей. Сьогодні правові цінності варто розглядати у трьох основних буттєвих формах: це суспільні цінності та ідеали як продукт колективної свідомості та духовного виробництва представників конкретного суспільства; предметно втілені цінності, через які правові ідеали як належне закріплюються в нормативних документах; особистісні цінності – індивідуальні уявлення людини про орієнтири у правовому житті. Зроблено висновок, що правові цінності варто розглядати за такими основними формами: це суспільні цінності та ідеали як продукт колективної свідомості та духовного виробництва представників конкретного суспільства; предметно втілені цінності, через які правові ідеали як належне закріплюються в нормативних документах; особистісні цінності – індивідуальні уявлення людини про орієнтири у правовому

© ТИЧИНА Д.М. – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності (Національна академія внутрішніх справ) <https://orcid.org/0000-0002-9430-6101>

житті. Саме завдяки такому методологічному підходу: право та його елементи постають як суто людське, невід'ємне від людського буття явище; право розкривається як духовно-культурний феномен, як особлива соціокультурна цінність, завдяки якій забезпечується не просто правопорядок, а досягається гармонізація суспільних відносин; розкривається гуманістична, людинотворча сутність права загалом, прав людини зокрема; забезпечується цілісність і глибинність сприйняття і трактування права та його елементів.

Ключові слова: *цінності, ідеали, компроміси, право, генеза, правозабезпечення, праворегулювання.*

The article emphasizes that values are the result of the generalization of social experience and express social ideals. The reorientation of worldview principles towards the understanding of man as the highest goal led to the evolution of views on value from its recognition as practical utility to its affirmation in the highest sense – as a peculiar, specific self-worth, and such self-worth is represented by the individual in unity with society. Law in its norms and institutions expresses the values of society, they receive a second birth in legal values. These are primarily human rights and freedoms, legal obligations, legal principles, legality. Legal values also include specific legal instruments and legal mechanisms that ensure compliance with laws. The main ways of forming legal values are: the process of legal education as familiarization and understanding of a specific legal culture, and then the formation of a system of knowledge about legal phenomena, which helps to navigate in legal reality; assimilation of the existing system of legal values inherent in this particular legal culture, which contributes to assimilation to a specific legal culture; internalization of legal culture and legal values into the personal structure; the process of legal sociologization of an individual, which determines his legal self-identification and his legal identity. The analysis of such universal values as freedom, responsibility, equality, and justice made it possible to assert that law is one of the main means of ensuring universal values. Today, legal values should be considered in three main material forms: they are social values and ideals as a product of collective consciousness and spiritual production of representatives of a particular society; materially embodied values, through which legal ideals are properly fixed in normative documents; personal values – individual ideas of a person about guidelines in legal life. It was concluded that legal values should be considered according to the following basic forms: they are social values and ideals as a product of collective consciousness and spiritual production of representatives of a particular society; materially embodied values, through which legal ideals are properly fixed in normative documents; personal values – individual ideas of a person about guidelines in legal life. Thanks to this methodological approach: law and its elements appear as a purely human phenomenon, inseparable from human existence; law is revealed as a spiritual and cultural phenomenon, as a special socio-cultural value, thanks to which not only legal order is ensured, but the harmonization of social relations is achieved; the humanistic, man-creating essence of law in general, human rights in particular, is revealed; integrity and depth of perception and interpretation of law and its elements is ensured.

Key words: *values, ideals, compromises, law, genesis, legal protection, legal regulation.*

Вступ. Право набуває особливого значення останнім часом у зв'язку з процесами євроінтеграції, входження України у світовий правовий простір. Прогресивні зрушення у країні потребують утвердження правового суспільства як єдності правової держави і громадянського суспільства. Тому виникає нагальна потреба перегляду правових основ соціального життя, глибокого осмислення світоглядних і методологічних основ юриспруденції, що неможливо без урахування як надбань світової юридичної культури, досягнень різних правових теорій, які вже одержали широке визнання, так і тих правових концепцій, що з'явилися в останні десятиліття і є предметом дискусій фахівців.

Водночас проблеми правових цінностей в умовах сьогоденні перебувають під пильним наглядом багатьох учених, оскільки їх формування на різних історичних етапах і в різних державах має як загальні закономірності, так і особливості, зумовлені рівнем соціально-політичного,

економічного, духовно-культурного, морально-етичного розвитку, розвиненості демократичних інститутів влади, громадянського суспільства і правової держави, а також вдумливим ставленням до нових демократичних правових цінностей.

Окремою проблемою, що зумовлює актуальність теми, є формування та розвиток в Україні теорії прав людини, яка має стати теоретичним знаряддям подолання усіляких форм безправ'я, захисту невідчужуваних природних прав та свобод людини, розбудови України як правової демократичної держави.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Проблему цінностей взагалі досліджували в Україні такі вчені, як О. О. Бандура, М. Г. Братасюк, В. М. Вовк, О. І. Гвоздзік, Є. В. Івашев, Р. А. Калужний, А. А. Козловський, М. І. Козюбра, А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, О. Л. Копиленко, М. В. Костицький, Н. В. Кушакова-Костицька, О. В. Петришин, П. М. Рабинович, В. Ф. Сіренко, С. С. Сливка, В. В. Шкода та інші українські вчені. Водночас, незважаючи на усю розробленість проблематики, залишаються малодослідженими питання загальнолюдських цінностей у контексті сучасних теоретико-правових орієнтирів, які детермінують дуальність цих цінностей, оскільки такі цінності одночасно є ідеалами та компромісами.

Виклад основного матеріалу. Категорія цінності у теорії держави і права входить до числа основних. Адже цінності відіграють принципову роль у людському житті. Становлячи певний спосіб буття людини у світі, спосіб її ставлення до світу, складаючи сенс усього простору душі індивіда і надаючи йому цілісності, вони стають чинниками, через які люди відчують себе людьми, мірилом людського у людині й виражаються у думках, діях, усій поведінці [1, с. 14-15].

Цінності треба розглядати як похідні від людських інтересів; це більш висока порівняно з потребами й інтересами категорія. Свого роду синтетичний погляд на філософське тлумачення цінностей пропонує О. О. Липовець. «Цінності, – пише вона, – це інтереси, які відособилися в ході розвитку самої історії завдяки поділу праці в сфері духовного виробництва. Але предметами цих інтересів, що відособилися, ...виступає певний духовний зміст, який полягає в особливій концентрації почуттів і думок і який втілюється у зразках прекрасного, істинного, доброго, шляхетного» [2, с. 33]. Тут на перший план виступає те, що відповідає уявленню про призначення людини та її гідність. З такого погляду світ цінностей – це насамперед світ культури, сфера духовної діяльності, моральної свідомості людини. Вона набула широкого визнання лише на сучасному етапі філософського осмислення природи цінності.

Загалом цінність є феноменом, що виникає в об'єктно-суб'єктному відношенні, виступає «значенням об'єкта для суб'єкта». Цінності виявляються в результаті узагальнення соціального досвіду, втілюють у собі суспільні ідеали і тому слугують еталонами належного. Зрозуміло, що не можна ототожнювати цінність і предмет як її носія.

Розглянутий вище підхід до висвітлення змісту категорії цінностей (та їх класифікації) через його зв'язок з поняттями потреб та інтересів не можна вважати єдиною можливістю. При такому підході розкриваються переважно онтологічні основи цінностей. З гносеологічного погляду всю багатоманітність цінностей поділяють на два типи – об'єктні та суб'єктні. До першого відносять предмети людської діяльності, суспільні відносини та включені до їхнього кола природні явища як об'єкти ціннісного відношення. Суб'єктні цінності – установки й оцінки, імперативи та заборони, цілі та проекти, виражені у формі нормативних уявлень; іншими словами, це способи і критерії, що слугують основою самої процедури оцінювання відповідних об'єктів. «Предметні» та «суб'єктні» цінності виступають, так би мовити, двома протилежностями, що доповнюють одна одну [3].

Цінність права значною мірою визначається тим, що воно виступає засобом цивілізованого регулювання цього процесу. Разом з тим право необхідне і для регламентації такої складової процесу самоорганізації суспільства, що має особливе значення за умов формування нового порядку, як відособлення частин системи в межах цілого [4, с. 117]. У період нерівноважної ситуації зародження нового соціального порядку посилюється схильність до федералізму, автономії, місцевого самоуправління, аж до прийняття власного законодавства суб'єктами державності в межах єдиного конституційного простору, сепаратизму. Ці явища також позначають небезпеку розпаду цілісної системи, яким може закінчитися за вказаних умов зростаючий хаос на макрорівні [5, с. 83].

У сучасному правознавстві найпоширеніший погляд на право полягає у тому, що воно є нормою свободи. Найвищими цінностями життя, вираженими у правових приписах, вважаються автономія й самодостатність, тобто особиста свобода. Разом з тим відособлення людини від суспільства не повинне бути надмірним, бо тоді стає можливим таке послаблення міжособистісних зв'язків, яке може виявитися небезпечним для соціуму.

Людські потреби складають систему, ядром якої є життя, прагнення до нього виражається у гідності та власності, похідною від них є свобода, котра обмежується свободою інших. Тому в суспільстві потрібна рівність, але не тільки формальна, а реальна, що враховує внесок кожного у суспільне благо і пільги для тих членів суспільства, які не здатні захистити власні права. Цю реальну рівність можна розуміти як справедливість. Можна сказати, що життя, гідність, власність, свобода, рівність, справедливість є предметами людських інтересів і що вони співвідносяться між собою аналогічним чином [6].

Свобода притаманна тільки людині та є головною з тих власних підвалин суспільства, на яких воно здійснює свою самоорганізацію. У цілому людина не є вільною від умов. Але вона вільна зайняти щодо них певну позицію. Умови не детермінують її повністю. Можна сказати, що власне людське буття починається лише там, де закінчується будь-яка однозначна й остаточна визначеність, і проявляється (додаючись до природної заданості людини) особистісна настанова. Від неї (звісно, у певних межах) залежить, чи поступиться вона умовам. Свідомо чи несвідомо вона вирішує: протистояти чи здатися. Людина здатна піднятися над умовами і таким чином увійти до людського виміру. Її поведінка значною мірою визначається її саморозумінням. У тому, як людина поводить, виявляється її особистість. Особистісне буття людини й означає свободу – свободу стати особистістю [7, с. 40].

Свобода є однією з найважливіших людських цінностей. Вона може за певних умов вважатися важливішою від життя, особливо власного. Вона становить ту глибинну цінність, яка визначає можливість усякої іншої цінності. Свобода як сутність і є глибинним сенсом людського буття, без якого вона втрачає в кінцевому рахунку свою суб'єктивність. Втративши можливість самовизначення, людина перестає бути людиною.

Ефективна самоорганізація суспільства потребує упорядкування свободи. Дуже потужним її засобом є право (особливо у поєднанні з державою, про що мова буде нижче). Саме воно і вказує розумну міру свободи, проводить межу між діяннями, які сприяють нормальному життю суспільства (принаймні, є нейтральними в цьому відношенні) і такими, що перешкоджають йому, визначаючи найбільш небезпечні з числа останніх як злочинні. Визнання суспільством прав і свобод особи потребує їхнього позитивування (перетворення на основні права, закріплені конституцією) [8; 9].

У суспільстві утверджується той варіант свободи, якого воно потребує на даному історичному етапі для подальшого розвитку. Якщо ситуація дуже складна, йдеться про виживання суспільства, люди повинні пожертвувати приватними інтересами в ім'я цієї мети, тоді свобода виступає у формі пізної необхідності. Якщо ж ці труднощі подолано, то з'являються альтернативи і форма свободи стає іншою – тепер це вже можливість вибору.

Зазначені інтерпретації свободи мають істотне значення для правосвідомості. Коли громадянин вважає норми позитивного права (закони) справедливими і цілком згоден з ними, можна сказати, що вони становлять його вибір, він ставиться до них як до правил, встановлених ним самим. Тоді свобода виступає для нього як можливість вибору. У протилежному випадку, якщо він не приймає ці норми, він усе-таки змушений їх дотримуватись, оскільки вони ґрунтуються на силі держави, і його свобода виступає в іншій формі – у формі пізної необхідності.

Рівність виступає необхідною стороною, умовою справедливості [10]. Категорія справедливості (соціальної справедливості) оцінює суспільну дійсність, яку слід зберегти або змінити з позицій належного. Вона фіксує в узагальненому вигляді принципи взаємовідносин особи та суспільства, класів, соціальних груп, ґрунтовно характеризує людську діяльність. Вона потребує відповідності між практичною діяльністю окремих індивідів і соціальних груп та їхнім становищем у суспільстві, між правами й обов'язками, працею та винагородою, заслугами людей і їх суспільним визнанням. Будь-яка невідповідність у цих співвідношеннях розглядається суспільством як несправедливість. Соціальна справедливість – це не лише правильний розподіл між людьми продуктів виробництва та різноманітних благ, але й однакова можливість користуватися соціальними та політичними правами. У понятті соціальної справедливості розкриваються уявлення індивіда чи соціальної групи, класу про суспільні порядки, які відповідають їхнім інтересам або протилежні їм [10, с. 7–8].

Звісно, гарантовані законом свобода, відповідальність, рівність, справедливість мають юридичний характер. Водночас фактично між людьми існують суттєві відмінності у психіці, здібностях, життєвому досвіді тощо, але соціальні форми їхньої взаємодії потребують юридичного визнання їхніх рівних можливостей і обов'язків. Формальна свобода, відповідальність, рівність, справедливість – це найбільше з того, що може дозволити суспільство, якщо воно визнає та поважає особисту гідність і права людини.

Право виступає як організуючий чинник і щодо самої держави, воно дозволяє встановити тверді, постійні правові й організаційні основи її функціонування, визначити найраціональніші форми здійснення державної влади, суворо і точно регламентувати компетенцію державних органів, їх відносини між собою та з громадянами.

Право є насамперед уявленням про свободу й основним засобом її забезпечення, оскільки втілює це уявлення в норми поведінки, гарантовані організованою силою держави, її інститутами.

Право є необхідним і ефективним засобом вираження та утвердження цінностей демократії, яка покликана закріпити в оптимальних цивілізованих формах свободу та відповідальність у сфері політичного життя. Оскільки це стосується форм демократії, пов'язаних з діяльністю держави, рівень нормативно-правового закріплення демократичних принципів, а також інститутів значною мірою виражає ступінь їхнього реального розвитку. Через право принципи демократії, так само як й інші цінності, набувають статусу правових. Право надає їм практичної сили, забезпечуючи умови для їх реалізації. З іншого боку, саме в умовах демократії право знаходить своє власне буття та свій власний зміст [11, с. 7].

Право є разом з тим засобом реалізації такої цінності культури, як мораль. Вони органічно зв'язані між собою вже своїм походженням [12]. Мораль образно називають неписаним законом, а закон – писаною мораллю. З одного боку, моральне почуття – найглибший особистий спосіб буття норми. З іншого – зміст права пронизується панівною мораллю, воно є необхідною формою існування певного кола моральних принципів. Чимало принципів моралі, існуючи як суто моральні норми, водночас виражаються і в юридичних нормах [13, с. 22].

Цінність права в цьому розумінні виражається насамперед у тому, що звід законів будь-якої держави дає хоч і специфічну, проте досить чітку картину життя цієї держави, суспільства в цілому. Норми права минулих епох нині є багатим, а часом і єдиним, джерелом пізнання епохи, особливостей життя народу, його культури, побуту, специфіки суспільно-політичного ладу.

Право слід розглядати як важливий, і разом з тим активний елемент духовного життя суспільства, як істотне джерело розвитку культури. Річ не лише в тім, що в юридичних нормах тією чи іншою мірою відображаються й закріплюються досягнення матеріальної та духовної культури. Цей бік проблеми стосується в основному інтелектуального змісту права, характеру та обсягу втілених у ньому моральних принципів. Передусім тут слід мати на увазі, що правова форма суспільного регулювання, властивості права, в тому числі висока нормативність, формальна визначеність, засоби, що забезпечують його динамізм, процесуальні форми тощо, являють собою значні досягнення культури [14, с. 50].

Право виступає одним із тих засобів самоорганізації суспільства, які дозволяють відповідно до соціальних особливостей акумулювати істотні прогресивні елементи культури, що набувають нового розвитку в сучасних умовах. Відповідно, в теорії та практиці виникла категорія правової культури. Вона є одним із найважливіших інструментів суспільних перетворень. Правова культура поєднує соціальні ідеали та практику, моральні та правові цінності з практично корисною діяльністю щодо втілення в життя вимог законності. Проте її рівень у нашій країні ще низький, про що свідчать правовий нігілізм, велика кількість порушень закону. Правова культура тісно пов'язана з загальною культурою народу, базується на її основних засадах, відображає рівень її розвитку. Задача розвитку правової культури і є «...задачею запровадження в законодавство, у практику застосування закону всього того, що характеризує право як величезну соціальну цінність, явище загальнолюдської культури» [15, с. 70]. О. О. Бандура оцінює право як «божественну святиню в житті людини» [15, с. 71].

Отже, право як цінність має досить складну структуру. Воно є насамперед інструментальною цінністю і має в цьому відношенні низку аспектів; одночасно з іншого боку воно може розглядатися як самостійна цінність. Право є духовною цінністю, але такою, що тісно пов'язана з матеріальними цінностями, оскільки регулює відносини в економічній сфері. Воно становить водночас і соціальну, і особистісну цінність. Через пізнання права особистість робить його корисним для себе. Можна вести мову про правові цінності особистості – це сукупність правових ідей, уявлень і поглядів, засвоєних правових норм і принципів, які складаються у процесі розвитку правової та загальної культури особистості й відповідного типу її взаємодії з державою та суспільством [16, с. 73].

Усе це здійснюється за допомогою правових норм. Через них держава надає названим та іншим людським цінностям статусу офіційних і захищуваних. Втілюючись у чинному законодавстві, упорядкованість соціального життя, свобода, відповідальність тощо набувають певних юридичних рис, які характеризують їхній офіційний рівень, що його визнає держава. Вони можуть

бути і не записані у вигляді словесного формулювання в якомусь акті, але як принципи вони втілюються (або не втілюються) в життя через поведінку осіб, котрі створюють і застосовують право.

Зусилля, спрямовані на реалізацію цінностей права, радикальні перетворення, що розпочалися в українському суспільстві на шляхах його демократизації, розвитку ринкових відносин, здійснення національно-державницької ідеї через розбудову суверенної соціальної правової держави, розвиток законодавства України, вдосконалення практики його застосування, можуть досягти бажаних результатів лише за умови належного наукового забезпечення згаданих процесів з боку науки, в першу чергу юридичної.

Цінність права має дві основні складові – інструментальну і власну цінність. Перша проявляється в тому, що право є засобом регламентації суспільного життя. Вносячи до нього нормативні начала, право дає можливість взаємоузгодити різноманітні цінності особистостей, окремих спільнот і соціуму загалом. Право є необхідним засобом вираження цінностей демократії. Воно тісно пов'язане з моральними цінностями, виступаючи засобом їх реалізації. Значну цінність має право як посередницька ланка при організації виробничої діяльності суспільства. Загалом право як інструмент має настільки високу цінність, що рівень його розвитку можна розглядати як показник соціального прогресу взагалі.

З іншого боку, право є феноменом культури. Власна його цінність проявляється в тому, що називається духом права і полягає у прагненні застосовувати для розв'язання конфліктів лише правові методи. Право протистоїть сваволі і є символом свободи, відповідальності, справедливості, рівності. Авторитет права міститься в ньому самому.

Законодавство будь-якої держави дає досить чітку картину її життя. Досягненнями культури, її цінностями є також правова форма суспільного регулювання, властивості права – висока нормативність, формальна визначеність, засоби, що забезпечують його динамізм тощо. Право як засіб самоорганізації суспільства дозволяє акумулювати істотні прогресивні елементи культури. Таким чином виникає правова культура як спосіб правового життя.

Право у своїх нормах та інститутах виражає цінності суспільства, вони отримують друге народження у правових цінностях. Це передусім права і свободи людини, юридичні обов'язки, правові принципи, законність. До правових цінностей також належать специфічні правові засоби та юридичні механізми, які забезпечують дотримання законів. Право як засіб регулювання соціальних відносин та як культурне явище становить водночас і соціальну, і особистісну цінність. Зусилля, спрямовані на реалізацію цінностей права, на розбудову української соціальної правової держави, здатні дати бажані результати лише за умови належного забезпечення згаданих процесів з боку науки, насамперед юридичної.

Сучасні юридичні норми і закони конкретної держави не можуть бути ідеальною мірою та оптимальним способом закріплення правових цінностей, а також мірилом справедливості, рівності та свободи: це «пояснюється тим, що, по-перше, конкретний закон, регулюючи певну сферу суспільних відносин і, відображаючи інтереси одного прошарку суспільства, вступає в протиріччя з іншим. По-друге, фіксуючи й регулюючи головні аспекти соціальної проблеми, законодавець відсуває на другий план «незначні» обставини, які в процесі реалізації закону можуть зумовити втрату авторитету закону, віру в його справедливість» [17, с. 120].

Юридичними цінностями можна вважати такі явища правової системи, які мають статус формально закріплених і забезпечених державою. Такі цінності використовуються для підтримки балансу загальнозначимих інтересів, а також є засобами для задоволення інтересів суб'єктів права. Наприклад, Конституція України має найвищу юридичну цінність, а закони й усі інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції та відповідають її положенням. Норми Конституції України є нормами прямої дії і підлягають застосуванню на території України. Стаття 8 Конституції України встановлює, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду за захистом конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується. Водночас судова практика свідчить, що пряме застосування норм Конституції в Україні відсутнє [18–20].

Висновки. Право є необхідним засобом вираження цінностей демократії. Воно тісно пов'язане з моральними цінностями, виступаючи засобом їх реалізації. Загалом право як інструмент має настільки високу цінність, що рівень його розвитку можна розглядати як показник соціального прогресу взагалі. З іншого боку, право є феноменом культури. Власна його цінність проявляється в тому, що називається духом права і полягає у прагненні застосовувати для

розв'язання конфліктів лише правові методи. Право протистоїть сваволі і є символом свободи, відповідальності, справедливості, рівності.

Цінності є результатом узагальнення соціального досвіду і виражають суспільні ідеали. Оцінка є віднесенням до цінності. Уявлення про цінність еволюціонували відповідно до змін у поясненні цілей діяльності людини. Переорієнтація світоглядних принципів на розуміння людини як найвищої мети зумовила еволюцію поглядів на цінність від визнання її як практичної корисності до утвердження цінності у найвишому значенні – як своєрідної, специфічної самоцінності, і такою самоцінністю виступає особистість в єдності з суспільством. Ступінь наближення тієї чи іншої цінності до самоцінності стає своєрідним критерієм масштабу даної цінності.

Право у своїх нормах та інститутах виражає цінності суспільства, вони отримують друге народження у правових цінностях. Це передусім права і свободи людини, юридичні обов'язки, правові принципи, законність. До правових цінностей також належать специфічні правові засоби та юридичні механізми, які забезпечують дотримання законів. Право як засіб регулювання соціальних відносин та як культурне явище становить водночас і соціальну, і особистісну цінність. Зусилля, спрямовані на реалізацію цінностей права, на розбудову української соціальної правової держави, здатні дати бажані результати лише за умови належного забезпечення згаданих процесів з боку науки, насамперед юридичної.

Основними шляхами формування правових цінностей є: процес правового виховання як знайомство та осягнення конкретної правової культури, а в подальшому формування системи знань про правові феномени, яка допомагає орієнтуватися у правовій дійсності; засвоєння наявної системи правових цінностей, притаманних саме цій правовій культурі, що сприяє асиміляції до конкретної правової культури; інтеріоризація правової культури і правових цінностей в особистісну структуру; процес правової соціологізації індивіда, який визначає його правову самоідентифікацію та його правову ідентичність.

Аналіз таких цінностей загальнолюдського рівня як свобода, відповідальність, рівність, справедливість дозволили стверджувати, що право виступає одним з основних засобів забезпечення загальнолюдських цінностей. В аксіологічному відношенні суспільне життя – це світ цінностей, у якому існує величезна кількість різного роду суперечностей. Усі зазначені цінності відіграють у соціальному житті фундаментальну роль. Їх реалізація у процесі самоупорядкування життя соціуму здійснюється передусім за допомогою права (в єдності з державою).

Сьогодні правові цінності варто розглядати за такими основними формами: це суспільні цінності та ідеали як продукт колективної свідомості та духовного виробництва представників конкретного суспільства; предметно втілені цінності, через які правові ідеали як належне закріплюються в нормативних документах; особистісні цінності – індивідуальні уявлення людини про орієнтири у правовому житті. Саме завдяки такому методологічному підходу: право та його елементи постають як суто людське, невід'ємне від людського буття явище; право розкривається як духовно-культурний феномен, як особлива соціокультурна цінність, завдяки якій забезпечується не просто правопорядок, а досягається гармонізація суспільних відносин; розкривається гуманістична, людинотворча сутність права загалом, прав людини зокрема; забезпечується цілісність і глибинність сприйняття і трактування права та його елементів.

Список використаних джерел:

1. Бандура О. О. Єдність цінностей та істини у праві (філософський аналіз): дис. ... д-ра філос. наук: 12.00.12. К., 2003. 403 с.
2. Липовець Ю. О. Право на приватне життя як цінність (філософсько-правовий аспект). *Europska VEDA*. 2018. Вип. 1. С. 32–36.
3. Береза Н. В. Правові цінності та принципи як основоположні засади розвитку кримінального права України. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2011. № 1. С. 106–114.
4. Кучук А. Аксіологічний підхід до дослідження правових явищ. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 116–120.
5. Липовець Ю. О. Полеміка про універсальності прав людини. *Філософські і методологічні проблеми права*. 2019. № 2 (18). С. 81–85.
6. Вовк В. М. «Свобода» і «несвобода» як бінарна опозиція римської правової системи цінностей. *Актуальні проблеми політики*. 2009. Вип. 38. С. 75–80.
7. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти): монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Коцького НАН України, 2003. 304 с.

8. Бігун В. С. Людина в праві : аксіологічний підхід : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. К., 2003. 220 с.
9. Братасюк М. Г. Ціннісний підхід до права в контексті сучасної правничої методології. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 5. С. 3–7.
10. Момот М. О. Реалізація принципу справедливості в правотворчій діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. К., 2011. 20 с.
11. Костицький М. В. Деякі питання методології юридичної науки. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 3–11.
12. Кістяківський Б. Соціальні науки і право. Антологія лібералізму. Політико-правові вчення та верховенство права. К., 2008. 992 с.
13. Крук О. Проблемні питання реалізації демократичних прав і свобод людини. *Право України*. 2007. № 5. С. 20–24
14. Верховенство права : традиція доктрини і верховенство права : монографія / за заг. ред. М. Г. Патей-Братасюк. К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2010. С. 117–139.
15. Бандура О. О. Взаємозв'язок цінностей та істини в праві. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 1998. № 2. С. 63–78.
16. Стратонов В. М. Аксіологічний вимір діяльності вимір діяльності слідчого на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2019. № 4. С. 72–75.
17. Івашев Є. В. Вплив аксіології права на розвиток теорії прав людини. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 112–121.
18. Колодій А. М. Принципи права *України* : монографія. К. : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
19. Липовець Ю. О. Правова аксіологія й аксіосфера. *Філософські, методологічні та психологічні проблеми права: матеріали VIII Всеукр. наук.-теорет. конф.* (Київ, 26 листоп. 2020 р.). Київ, 2020. С. 172–174.
20. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.